

Artikkelit

SUOMEN POLIITTINEN KULTTUURI*

Jaakko Nousiainen

ABSTRACT

Finnish Political Culture

The article is based on a speech given at the meeting of the Finnish Political Science Association in January 1983. It presents an alternative interpretation of the phenomenon called the alienation of citizens from the political process, which manifests itself, among other things, in diminished interest in conventional party activity, decreasing trust in the MPs' will and ability to work in the interest of the electorate and a lowering in the level of overall support given to public institutions (e.g. bureaucracy and courts of justice). A broad historical analysis leads to the hypothesis that only since the sixties have the Finns rejected their traditional authority patterns, and are now approaching politics more citizen-minded than before and equipped with increased individual resources. A critical stance regarding powerholders and the challenging of all authorities in a transition period has inevitably increased the distance between the masses and the political elite.

Julkisen poliittis-valtiollisen keskustelun painopisteet ja intensiteetti ovat puolentoista vuosikymmenen takaiseen tilanteeseen verrattuna merkitsevästi muuttuneet. Kun 1960-luvun jälkipuoliskolla puhuttiin intohimoisesti ja ideologisin äänenpainoin uudenaikaistuneen kansalaisyhteiskunnan rakenteellisista ja institutionaalisista ongelmista, ts. yhtäältä eri väestöryhmien keskinäisestä asemasta valtiollisen prosessin input-päässä ja tarpeentyödytyksestä output-päässä sekä toisaalta valtiosääntöisen järjestelmän kansanvaltaistamisesta, on 1980-luvun alussa noussut paljon viileämmin ja akateemisemmin tarkasteltavaksi ongelmaksi kysymys ihmisten orientoitumisesta politiikkaan, siitä millä tavoin he kiinnittyvät poliittisen järjestelmän eri tasoihin ja osiin ja millaisiksi heidän auktoriteettiodotuksensa ja -käsityksensä ovat muuttuneet. Juuri tähän problematiikkaan olen ymmärtänyt tämänpäiväisen keskustelummekin liittyvän.

Herätteellistä ja tähänastista monipuolisempaa selvitystä tuo vaikeaselkoinen kysymys vaatiikin. Asian ympärillä käyty valtiotieteellinenkin keskustelu on ollut osin yleistä ihmettelyä siitä mitä suomalaisten suhteessa politiikkaan ja poliittisiin johtajiin on tapahtunut, osin hyvinkin kapeaa ja katkelmallista

---

* XV Poliitiikan tutkimuksen päivillä 6. 1. 1983 pidetty plenumsitelmä.

ajankohtaisten mielipiteiden ja asenteiden kartoitusta. Keskeinen tulos on hokemanluonteinen väite siitä, että kansalaiset ovat poliittisesta järjestelmästäan pahasti vieraantuneet, jopa niin että legitimiymyden ja luottamuksen huikea väheneminen on uhka kansanvaltaiselle prosessille. Empiirisinä näyttöinä ovat, paitsi yleiset havainnot ihmisten vähenevästä mielenkiinnosta sovinnasta poliittista järjestötoimintaa kohtaan, joukkohaastattelujen tulokset, joiden mukaan luottamus oikeuslaitokseen tai byrokraatiaan on kymmenen vuoden aikana laskenut merkitseviä prosenttiyksikköjä; tai joissa on ilmennyt että ei suinkaan sata prosenttia vaan ehkä ainoastaan 70—80 % suomalaisista löytää etujaan ajavan puolueen, luottaa puolueiden lupauksiin tai katsoo äänestämällä todella osallistuvansa päätöksentekoon (Sänkiäho 1982, 414—5). Kerkeän myöntävästi vastasivat 1970-luvulla monet ihmiset haastattelijan esittämään väitteeseen, että »viranomaiset eivät paljoakaan välitä, mitä minunkaltaiseni ihmiset ajattelevat» tai että »valitsemamme kansanedustajat menettävät yleensä pian kosketuksen äänestäjiin» (ks. Pesonen ja Sänkiäho 1979, 258).

En halua asettaa näitä näyttöjä sinänsä kyseenalaisiksi, mutta esitän kyllä keskusteltavaksi, eikö niistä ole tehty liiaksi kaiken kattavia tai avaramman tulkintakehikon puuttuessa vinoutuneitakin johtopäätöksiä. Toisesta näkökulmasta vallitseva kannatuksen ja luottamuksen taso saattaa näyttää hyvinkin korkealta ja ihmisten reaktiot yksilöllisiksi kansalaisiksi nopeassa prosessissa tulleiden yhteisön jäsenten ymmärrettäviltä käyttäytymistavoilta. Onhan joka tapauksessa vastaansanomattomia havaintoja myös siitä, että ihmisten poliittiset resurssit ja valmius niiden käyttämiseen ovat melkoisesti lisääntyneet. Ns. kovan aineiston heikkoutena on se, että ei ole vertailutietoja aikaisemmilta vuosikymmeniltä; mutta vaikka olisikin, jäisi todellinen vertailtavuus kyseenalaiseksi, kun ihmisten kiinnittyminen poliittiseen järjestelmään on laadullisesti muuttunut ja kun kannatuksen, luottamuksen ja kritiikin ulkoisesti samanlaiset ilmaukset voivat näinä aikoina merkitä erilaisia asioita kuin esim. vielä 1950-luvulla.

Poliittinen kulttuuri on 1950-luvulta lähtien ollut keskeinen yleiskäsite esillä olevassa problematiikassa liikuttaessa. Sovinnaisen almondilaisen käsityksen mukaan kansakunnan poliittisella kulttuurilla tarkoitetaan niiden inhimillisessä elämässä opittujen ja sukupolvelta toiselle siirtyvien tietojen ja uskomusten, asenteiden ja arviointien kokonaisuutta, jotka koskevat politiikkaa ja valtiollisia toimintoja sekä yhteisön jäsenten asemaa niissä (Almond ja Verba 1963, 14—16). Tällaisena se sulkee piiriinsä sekä ideologiset tavoiterakenteet että politiikan toiminnalliset normit, sekä jyrkästi alakulttuureiksi lohkoutuvat että syvälle juurtuneet yhteiset käsitykset valtarakenteista, valtiollisen toiminnan muodoista ja politiikan tehtävistä.

Poliittinen kulttuuri on myös kontroversiaalinen ja epäselvä käsite. Olennaista on mielestäni keskustella esim. siitä, minkä tasoinen ilmiö on kysymyksessä ja miten kulttuurimuuttujat ovat tutkimuksessa ylipäätään käyteltävissä.

Poliittisen kulttuurin käsitteen avulla katsottiin 1960-luvun behavioraalisisessa analyysissa voitavan yhdistää yksilöjen käyttäytymistä tarkasteleva

politiikan mikrotaso ja järjestelmän kokonaistoimintoihin kohdistuva makrotaso. Ja suuntana oli tietysti eteneminen yksilötasolta aggregoimalla yhteisötasolle. Mutta voi kysyä, onko mahdollista tutkia yhteisökulttuuria vain jäsenten yksilöllisistä elämänhistorioista käsin ja eikö kansakunnan poliittinen kulttuuri ole muuta tai enempiä kuin kansalaisten asennoitumis- ja orientoitumistapojen yhteenlaskettu kokouma?

Yksilöpohjaisia tietoja kokoamalla ja luokittelemalla päästään kyllä mielenkiintoisilta näyttäviin moniaineksisiin osallistumistypologioihin, jotka epäilemättä yleistietoon lisättyinä ja sen varassa tulkittuina edesauttavat valitsijakunnan tämänhetkisten toimintavalmiuksien erittelyä; mutta jotka sittenkin jäävät jollakin tavalla ilmaan, vailla kytkentää yhteisöhistorialliseen taustaan, alakulttuurien viiteryhmiin ja politiikan sisällöllisiin kysymyksiin.

Kuten *Elkins* ja *Simeon* huomauttavat, yksilöillä on uskomuksia, arvoja ja asenteita mutta heillä ei ole kulttuureja (*Elkins* ja *Simeon* 1979, 129). Poliittinen kulttuuri on yhteisöä kuvavaa ominaisuus, johon ei ehkä parhaalla tavalla päästäkään käsiksi tutkimalla yksilöiden reaktioita ja käyttäytymistä. Ehkä meidän pitäisikin käsittää poliittinen kulttuuri enemmän tällä tavalla, poliittisen järjestelmän kollektiivisen historian tuotteena, jota voidaan tulkita ja käsittää vain historiallisessa jatkuvuudessaan ja jonka ainekset ovat koottavissa tutustumalla laajalla pohjalla kunkin aikakauden säilyneisiin dokumentteihin: lehdistöön, kaunokirjallisuuteen, oppikirjoihin, hallinnon asiakirjoihin, politiikan, talouden ja kulttuurin eliitin puheisiin, järjestöohjelmiin ja -lausumiin jne. Ja silloin kulttuuri ei näyttäydykään konkreettisten käyttäytymis- tai orientoitumistyyppien kompleksina vaan relevanttia poliittista todellisuutta väljästi rajaavana »poliittisena ilmastona», eräänlaisena kontrollimekanismina, joka määrittää ne hyväksyttävät vaihtoehdot joista yksilöt ja ryhmät valitsevat toimintalinjansa. Kulttuuri on yksilön toimintaympäristö. Sen homogeenisuudelle ja säätelykyvyille jää tietysti näissäkin puitteissa runsaasti vaihtelun varaa.

Tällainen näkemys asettaa luonnollisesti rajoituksensa kulttuurimuuttujiin pohjautuvalle selittämislle. Kulttuuri ei yleensä sinänsä selitä poliittisen prosessin yksittäisiä valintoja; sen selitysvoima rajoittuu tuon relevantin kontekstin asettamiseen, vaihtoehtojen rajaamiseen, toimintasääntöjen määräämiseen poliittiselle kilpailulle. On ylipäättään syytä suhtautua varoen kulttuuriin selityksiin; olen taipuvainen yhtymään käsityksiin, joiden mukaan kulttuuristen selitysten täytyy jäädä toissijaisiksi rakenteellisten ja institutionaalisten selitysten rinnalla, sikäli kuin ne kompleksisessa todellisuudessa ovat mitenkään selvästi toisistaan erotettavissa. (*Elkins* ja *Simeon* 1979). Ainakin tutkimuksen nykytilanteessa poliittinen kulttuuri lienee parhaiten käytettävissä deskriptiivisenä käsitteenä, samaten — jos oikein ymmärrän — hedelmällisesti poliittisen prosessin tulkitsevassa tai ymmärtävässä analyysissa.

Mihin edellä sanottu sitten johtaa esityksen alussa esille otetun problematiikan kannalta? Ajatukseni on se, että keskustelua ja analyysia siitä mitä suomalaisten suhteessa politiikkaan on viime aikoina tapahtunut ja on tapahtu-

massa saattaa edesauttaa viitatulla tasolla suoritettava poliittisen kulttuurimme perusjuonteiden väljä historiallis-analyyttinen tarkastelu. Nykytilanne ei ole hetkellisesti syntynyt vaan vaihe jatkuvassa kehityksenkulussa, ja jos se on selvästi omaleimainen, sitä on edeltänyt kansalaisten toisentyypinen orientoituminen poliittiseen toimintaan. Mutta millainen?

Olen Suomen poliittista järjestelmää käsittelevän yleisteokseni uudessa laitoksessa esitellyt poliittisen kulttuurimme peruspiirteitä, mutta epäsystemaattisen luettelomaisessa muodossa ja tuskin oikein painotuksin (Nousiainen 1980, 18—25). Suuria linjoja tarkastellen lieenee pelkistäen sanottuna olennaista nähdä se, millaista on luonteeltaan ollut ihmisten liityntä valtiolliseen yhteisöön ja politiikkaan: millaiset auktoriteettikäsitteet ovat alamaistasolla olleet vallitsevina sekä mitä teitä ja millä tyylillä järjestyi aktiivi liityntä kansalaisina poliittiseen prosessiin. Tarkastelun vähäiseksi jäsentämiseksi viitattakoon *Gabriel Almondin* erittelyyn, jossa substantiivisen sisällön pohjalta lähtien puhutaan 'systeemikulttuurista', 'prosessikulttuurista' ja 'tuotoskulttuurista'. Systeemikulttuuri koostuu asenteista ja orientoitumistavoista jotka kohdistuvat kansalliseen yhteisöön, hallitusjärjestelmään ja viranomaisiin. Prosessikulttuurissa on kysymys alamais- tai kansalaismielisestä oman aseman määrittämisestä suhteessa muihin poliittisiin toimijoihin. Tuotoskulttuurin alueella viimein punnitaan valtiollisia päätöksiä ja niiden vaikutuksia erilaisten kansalaisryhmien elämään. (Almond 1980, 27—8).

Tässä esityksessä on tietenkin mahdollista vain lyhyesti viitata kehitysprosessiin ja sen moninaisiin komponentteihin. Lähtökohtana on se tosiasia, että Suomi on eräs Euroopan myöhäsyntyisiä, »epähistoriallisia» kansakuntia, joka ennen viivästynyttä itsenäistymistään kuului etnisesti erottuvana periferisenä vähemmistönä kahteenkin monikansalliseen valtakuntaan. Haminan rauhassa v. 1809 Ruotsin kuningas oli luovuttanut Suomen erillisinä maakuntina Venäjän keisarille, joka otti uskollisuuden valat väestöltä sekä sen edus- ja virkamiehiltä ja lupasi omasta puolestaan pitää voimassa Ruotsin vallan aikaisen yhteiskunta- ja oikeusjärjestyksen sekä luterilaisen uskonnon. Niin kuin *Matti Klinge* sanoo, »Suomessa ei ollut eikä voinut olla mitään valtiollista perinnettä, eikä 'kansallisesta kehitystahdosta' voida perustellusti puhua aikana, jolloin Suomen kansakunta-olemus vielä oli aikalaisille kovin hahmoutumaton ja kansallisen yhteisyyden taju vasta akateemisen tason käsite» (Klinge 1967, XII). Tai niin kuin *Osmo Jussila* luonnehtii tilannetta: »Se alamaisjoukko, joka siirtyi Ruotsin kuninkaan alamaisuudesta Venäjän keisarin alamaisuuteen, koostui useista erilaisin oikeuksin varustetuista ryhmistä (eri säädyt, kaupungit, yliopisto), joita oli yhdistänyt yhteinen hallitsija ja yhteinen historia tämän alamaisuudessa. Suomalaiset ottivat uuden hallitsijansa vastaan enemmän erilaisina 'eturyhminä' kuin yhtenäisenä kansalaisryhmänä.» (Jussila 1969, 233).

Autonomian ajan pysyvä merkitys oli siinä, että silloin stabiloitiin ja jäykistettiin vuosisadan ajaksi — oikeastaan paljon pitemmällekin — perustavat auktoriteettiasenteet jotenkin kehittymättömän alamaiskulttuurin tasolla. Val-

tionmuodostus institutionaalisen prosessin ja sitä seuraava kansakunnanmuodostus kulttuurisena prosessina toki merkittävästi etenivät tänä kautena, mutta suomalaiset kiinnittyivät valtiolliseen järjestelmään systeemikulttuurin tasolla kauan voittopuolisesti hallitsijansa välityksellä passiivisen alamaisuuden merkeissä. Tunnustettu hallitsija patriarkaalisena valtahahmona legitimoiti koko hallitusjärjestelmän, ja tästä riippumaton kansallinen yhteisötunne kehittyi vain hitaasti. Kun autonominen valtio sitä paitsi oli perustettu jo hyvän aikaa ennen vahvan kansallistunteen heräämistä, ei meidän nationalistisen liikkeenme tarvinnut taistella täysin erillisen valtiovallan muodostamisen puolesta ja koko vallitsevaa vallankäyttöjärjestelmää vastaan.

Prosessikulttuurin puolella merkittävä osa kansasta, porvarissääty ja talonpojat eivät tässä valtiossa olleet oikeastaan lainkaan subjekteja, toimivia osia, vaan ainoastaan objekteja, kohteita, joiden aktiivisuus suuntautui oman elinkeinon harjoittamiseen. Ulkoinen valta kotimaisen byrokratian avustamana puolestaan pyrki tehokkaasti tukahduttamaan uudistavat ja dynaamiset pyrkimykset mielipidettä muodostavan eliitin, nimenomaan yliopiston piirissä. Järjestelmä oli loppuun saakka vahvasti ylhäältä ohjautunut ja alamaisasenteita korostava.

Hallitsijakeskeisellä johtajuusrakenteella oli autonomian aikana erittäin voimakas traditionaalinen, oikeudellinen, uskonnollinen ja pragmaattinen legitimaationsa. Mitä traditioon tulee, 1800-luvun jälkipuoliskolla ilmestyneiden kotimaan historian oppi- ja lukukirjojen selaaminen osoittaa täysin oikeaksi *Jussi Teljon* v. 1937 esittämän käsityksen, että suomalaiseen sivistyneistöön oli syvään syöplynyt mielikuva rajattoman eduskuntavallan turmiollisuudesta ja valtionpäämiehen henkilökohtaisen vallankäytön siunauksellisuudesta sekä että tämä käsitys manifestoitui kielteisenä suhtautumisena Ruotsin vapaudenaikaa ja myönteisenä *Kustaa III:n* vallankaappaukseen (Teljo 1937, 348). Oikeudellisella puolella autonomian puolustaminen merkitsi jäykkää ripustautumista omaan vanhakantaiseen Hallitusmuotoon, jota valtiosääntöoikeuden luennoissa 1880-luvulta lähtien selittäessään ja tulkitessaan *Robert Hermanson* alinomaan palasi 1700-luvun, jopa 1600-luvun tapahtumiin (Hermanson 1890). Kun omassa maassa ei tällä alalla paljon tapahtunut ja kun Ruotsin valtiolliseen kehitykseen 1800-luvulla ei kiinnitetty huomiota, palautui vielä vapautumiskauden 1917—19 valtiosääntökeskustelun viitekehys olennaisilta osin liki 150 vuoden takaiseen aikaan.

Kirkolla oli oma osuutensa siinä, että tämän järjestelmän passiivinen kannatus alamaisasenteiden muodossa niin nopeasti ja totaalisesti siirtyi henkilöillä monisatavuotisen yhteyden katkettua toisuskaisen, toiseen kulttuuripiiriin kuuluvan ja konfliktisuhteiden kielteisesti leimaaman itäisen imperiumin yksinvaltaiselle hallitsijalle. Kirkko välttyi konfliktilta toisuskaisen päävaltakunnan kanssa siirtämällä joustavasti oppinsa esivallan kunnioittamisesta Ruotsin kuninkaasta uuteen hallitsijakohteeseen keisariin. Alamaisuusasenteita vahvistettiin tietoisesti niin uskonnonopetuksessa kuin sananjulistuksessa, ja vasta sortovuosina kirkon poliittis-yhteiskunnallinen rooli tuli pulmalliseksi lai-

toksen joutuessa kuuliaisuusvaatimuksen ja kansallisten asenteiden ristipaineeseen.

Pragmaattisella legitimaatiolla viimein viitataan järjestelmän tuotoksiin. Varsinkin autonomian ajan alkupuolella »tuotostietoisuus» oli kylläkin sidoksissa valistusajan mekanistis-atomistiseen ja korporatiiviseen valtiokäsitykseen, jonka mukaan valtio oli lähinnä erilaisten säätyjen ja ryhmien privilegioita ja etuoikeuksia (Jussila 1969, 128). Niiden turvaamisella siis tuli uuden hallintajärjestelmän legitimaation kannalta olemaan ensiarvoinen merkitys. Ja jo ensimmäinen *Aleksanteri* pystyikin tyydyttämään enimmät ryhmät: hän hyvitte upseeriston, säilytti kirkon aseman, palkitsi ruhtinaallisesti aateliset, avasi koko joukon virkauria, kasvatti yliopiston resursseja, aikaansai järjestystä, oikeusturvaa ja hallinnon ennustettavuutta elinkeinoelämän kehityksen tarpeisiin sekä antoi rauhan talonpojille ja vähensi heidän rasituksiaan.

Hallitsijan ja alamaisten suhde oli paternaalinen ja yksityisoikeudellinen, ja vain vähittäin se muuntui tästä uudenaikaisempaan suuntaan. Esim. *Z. Topeliuksen* Maamme-kirjassaan 1870-luvun puolivälissä esittämä valtiosäännön-tulkinta sisältää vielä sekaisin vanhaa ja uutta. Toiselta puolelta se rakentuu vastavuoroisia oikeuksia ja velvollisuuksia määräävälle sopimusajatuk-selle: yhtäältä valtionpäämiehellä on täysi oikeus hallita ja puolustaa valta-kuntaa sekä velvollisuus ylläpitää luterilaista uskontoa, oikeutta ja jär-jestystä, toisaalta kansalla on velvollisuus osoittaa hallitsijalle uskollisuutta, kuuliaisuutta ja kunnioitusta sekä tämän vastineeksi nauttia hänen suojelus-taan. Mutta heti sen jälkeen Topelius esittää valtiopäivien edustaman kansan toiseksi valtiomahdiksi sekä kansan oikeuden osallistua lainsäädäntöön ja myön-tää veroja jokaisen vapaan valtiojärjestyksen kahdeksi peruspilariksi. (Topelius 1875, 439—43)

Perinteisen suomalaisen auktoriteettiaselman toinen osa on keskitetty, kollektiivinen ja persoonaton byrokraatia, joka laajenee ja vakiintuu sekä insti-tuutiona että elämäntapana 1800-luvun omaleimaisen kansallisen historian vai-heissa dominoivan etäisaukriteetin luontevana, jopa välttämättömänä liitän-näisenä. Konkreettisesti hallitsijanauktoriteetti tavoitti alamaiset tuon byrokra-tian välityksellä, ja virkavaltaisuuden, legalismin sekä alamaisuuden ja lain-kunnioituksen perinne sai lujan pohjan niin yhteisen kansan kuin eliitinkin kokemuksessa. Byrokraatia oli enemmänkin kuin valtiollinen instituutio: se oli koko yhteiskuntaa leimaava elämäntapa. *Ernst Nevanlinna* kiinnitti jo v. 1907 virkamiesoloista kirjoittamassaan pamfletissa huomiota siihen, miten Suomen erikoiset valtiolliset, yhteiskunnalliset ja taloudelliset olot olivat pitkän ajan kuluessa johtaneet virkamiesluokan poikkeuksellisen suureen merkitykseen ja vaikutusvaltaan. Sillä ei ollut veroistaan kilpailijaa esim. tiedollista sivistystä ja taloudellista riippumattomuutta ajatellen. Siten Suomessa ei ollut milloin-kaan varakasta, valtiosta riippumatonta aatelistoa, vaan aateli oli olennaisesti virka-aatelia. (Nevanlinna 1907, 5—11). Harvoin kokoontuneet valtiopäivät eivät myöhemminkään yltäneet byrokraatian kansanvaltaiseksi vastapainoksi — olleti-kin kun virkamiesaines dominoi niitä talonpoikaissäättyä lukuunottamatta — ja

autonomian puolesta käydyssä taistelussa omaksuttu laillisuusideologia ei ollut omiaan vahvistamaan vallankäytön kansanvaltaista elementtiä vaan pikemmin antoi pysyvyyttä jäykän muutosidonnaiselle hallinnolliselle legalismille.

Voidaan puhua kristillis-patriarkaalis-byrokraattisesta yhtenäiskulttuurista, jota suhteellisen yhtenäinen eliitti ylläpiti ja johon massa järjestelmän normit sisäistäen mukautui vielä pitkälti sen jälkeen kun suuretkin kansanjoukot olivat monissa länsimaissa mobilisoituneet tiedostamaan asemansa ja toimimaan etujensa ja aatteidensa puolesta. *Ilmari Kianto* on *Punaisessa viivassa* kuvannut ytimekkäin vedoin ristikkäispainetta, johon tähän kulttuurin sosiaalistetut, ensimmäiseen sosialistikokoukseensa menossa olleet Muikkulan isäntä ja Korpiloukon Riika joutuivat kirkonkylän näkymän auetessa ja levitessä heidän edessään kullankellertävässä aamuruskon sarasteessa:

Kolmiyhteisen Jumalan huone — keisarillisjumalallinen esivalta — pyhämustat papit ja lumivalkeiksi maalatut pappilat kimaltelevien koivikkojen keskellä — ruunun virkamiesasunnot ja tiheäikkunainen kansakoulu — kauppiaat ja koreat kyltit — postitalo ja keltaiset kirjelaatikot — lainamakasiini ja kunnan esimiehen amerikkalaismylly — ja lopuksi susiturkkinen outo herrasmies kievarikyydillä ajamassa pitkin maantietä, kalkattavassa aisakellossa niin että pois tieltä vain ...

Mikäpä sen maailmanjärjestyksen muuttumaan saisi? Ja pakkoko olikaan muuttaa? Ei kai tässä kenenkään mieli tehnyt vastaantulevain turkkeja ryöstämään! ... (Kianto 1960, 119—20)

Tämä alamaisuuteen ja ruhtinaansuvereeniuteen perustuva yhtenäiskulttuuri ei tietysti voinut sellaisenaan kestää yhtenä suurena aaltona tämän vuosisadan kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana tapahtunutta joukkomobiliisaatiota. Luokkapohjainen mobilisaatio ei kuitenkaan enimmille merkinnyt yksilöllistä poliittista vapautumista valintavaihtoehtojen avautumisen mielessä, vaan jäykän ideologista kiinnittymistä puolueisiin jotenkin mekaanisen ryhmän sisäisen solidaarisuuden hengessä. Porvariston vallankumousyrityksessä kokea uhka sekä työväenliikkeen toisen osan radikalisoituminen jähmettivät 1920- ja 1930-luvulla vastakohta-asetelman pisteeseen, jossa paljolti puuttuivat yhteiset pelisäännöt ja ristiriidan sääntelyn mahdollisuudet. Tänä aikana kiinteytyi suomalaisessa yhteiskunnassa läpi poliittisen, ammatillisen, taloudellisen ja sivistyksellisen sektorin menevä luokkapohjainen halkeama. Suomesta tuli vahvasti politisoitunut yhteiskunta. 1960-luvulle saakka — kauemmin kuin esim. muissa pohjoismaissa — tyypillinen suomalainen oli luokkaaänestäjä, joka sai puoluekantansa syntymässään, jonka käyttäytymistä lohkoutuneessa yhteiskunnassa homogeeni sosiaalinen ympäristö valvoi, jonka tyytymättömyysetsenteet olivat vahvasti ideologisia reaktioita ja joka seurasi johtajiaan, milloin innostuneesti milloin muristen mutta kapinoimatta ja vaihtamatta leiriä. Vielä 1950-luvun eduskuntavaaleissa äänestysvilkkauksen vaihtelu oli tärkein vaalitulosta selittävä tekijä.

Perinteinen hallitsemistyyli instituutiona ja auktoriteettidotuksina ei silti itsenäistymisen murroksessa hävinnyt. Sisällissodaksi purkautunut luokkaris-

tiriita ja porvariston keskinäiset valtiosääntökiistat jäykistivät asenteita ja olivat tehokkaasti estämässä pehmeämpien parlamentaarisen-demokraattisten auktoriteettimallien ja vallankäyttöodotusten muotoamista. Institutionaalisella tasolla pysyttiin paljolti kiinni vanhassa ja henkisellä tasolla lujan hallitusvaltan ideologia sävytti dominoivien piirien ajattelua. *Antero Jyränki* on kiinnittänyt presidentinvallan selityksenä aivan oikein erityistä huomiota vielä maailmansotien välisenä aikana Suomen poliittisessa kulttuurissa vahvana valtavirtauksena esiintyneeseen monarkkis-konservatiiviseen perinteeseen, joka legitimoi presidentin koskemattoman aseman ja itsenäisen toiminnan ja johon ensin sosialidemokraattinen ja sitten äärivasemmistokin paljolti mukautui. (Jyränki 1978, 345).

Tämä hallitsemisperinne, jonka osina olivat yhtäältä loukkaamaton etäisauktoriteetti ja toisaalta suljettu ja persoonaton, jotenkin autoritaarinen byrokratia, jatkui sekini pitkälle toisen maailmansodan jälkeen. Kansalaiset integroituivat poliittiseen järjestelmään ensi sijassa alaryhmiensä välityksellä ja esittivät tuotosvaateensa tätä tietä, mutta he hyväksyivät edelleen julkisen hierarkian huipulle itsestään kaukana olevan yksinäisjohtajan, joka oli samalla kertaa valtion symboli, ylin vallankäyttäjä ja käytännöllinen tehtävänsuorittaja. Byrokratian ja yhteisen kansan suhdetta on meillä niin kuin pohjoismaissa yleensä leimannut pikemmin vastakohtaisuus kuin konsensus ja positiivinen kannatus, mutta ainakin virkavaltaan on vain vähän napisten alistuttu. Jotenkin mekaaninen lainkunnioitus oli aina 1960-luvulle meidän alamaiskulttuurimme silmiinpistäviä piirteitä.

Hypätäkseni muutta mutkitta takaisin esityksen alun problematiikkaan, eikä olisi hedelmällistä tulkita viimeksi kuluneen kymmenvuotiskauden tapahtumia siltä pohjalta, että meidän poliittisessa kulttuurissamme on lyhyenä ajanjaksona tapahtunut murroksellinen muutos, jossa ihmiset ovat ratkaisevasti irronneet perinteisistä katsomuksista, auktoriteettimalleista ja sidonnaisuuksista. Tämän asenteellisen kumouksen huumaavassa ensi vaiheessa 1960-luvun jälkipuoliskolla monet tempautuivat mukaan tukemaan demagogisia johtajia, jotka haastoivat kaikki vanhat auktoriteetit ja uudistivat yhteiskuntaa uskoen politiikan kaikkivoipuuteen. Sittemmin osa jäi syrjään yhteiskunnan yli-politisointiin tuskastuneina, osa linnoittautui puolueyhteisöt särkien vanhoihin asemiin, osa rauhoittui tarkkailemaan politiikkaa ja määräämään suhteensa siihen entistä yksilöllisemmän ja kriittisemmän tilanteenarvostelun pohjalta. Joukkojen orientoitumista politiikkaan leimaavat epäjohdonmukaiset ja ristiriitaisetkin piirteet: siinä on mukana anomiaa, ainakin väliaikaista epätietoisuutta politiikan normeista ja toimintasäännöistä, vallanpuutteen tuntoja ja pois vetäytymistä, epäluottamusta ja auktoriteettien uhmakasta kieltämistä; mutta myös entistä terävämpää latautumista poliittiseen toimintaan sen epäsovinnaissetkin muodot hyväksyen, taloudellisen ja sosiaalisen turvallisuuden kasvattamaan itsetuntoa, tiedollista valmiutta omiin johtopäätöksiin, ylipäätään entistä kriittisempää ja älyllisempää asennoitumista politiikkaan. Tähän asetelmaan kuuluu uudenlaisen kansanjohtajuuden etsintää vakiintuneet puoluerajat ylit-

täen, äänestysvalintoja pinnallisin perustein äärimmäisen »tuotosherkässä» ilmapiirissä, byrokratian legaalien auktoriteetin kieltämistä ja sen vaatimista kansan palvelulaitokseksi; sen osina on populismin ja uusmoralismin aalto sekä viehättyminen poliitikkojen elämää penkovista juoruista, joista kootuilla kirjoilla on vähän tai ei mitään tekemistä vakavan tutkivan journalismin kanssa. Mutta sen tulkinta jää kovin kapeaksi, jos poliittisesta vieraantumisesta halutaan kerta kaikkiaan tehdä keskeinen poliittista käyttäytymistä selittävä tekijä. Asia voidaan nähdä toisinkin päin: suomalaiset ovat uudella tavalla ja entistä paremmilla yksilöllisillä resursseilla varustettuina tulemassa politiikkaan, eivät vetäytymässä sieltä pois.

Tarkempaa analyysiä kaipaisi se, mistä ihmiset ovat vieraantuneita tai mihin he ovat menettäneet luottamustaan. Systeemikulttuurissa samastuminen kansalliseen yhteisöön aikaisempaa pehmeämmän ja välineellisemmän kansallisen solidaarisuuden ideologian hengessä lienee lujempi ja kattavampi kuin koskaan aikaisemmin. Samaten hallitusjärjestelmästä kokonaisuudessaan valitsee verraten korkea konsensus. Kriittinen on ilmeisesti poliittisten toimijoiden taso. Siinä kritiikki, epäluottamus ja valmius johtajanvaihtoihin on epäilemättä merkittävästi lisääntynyt. Osin se on kylläkin vain luonnollinen seuraus mekaanisten sidonnaisuuksien ja auktoriteettiuskon murtumisesta nousevassa kansalaiskulttuurissa sekä järjestelmän responsiivisuuden jäykkäjousteisuudesta vaateiden kasvaessa ja monipuolistuessa. Ehkä nimenomaan puolueiden ja joukkojen välillä on tässä tilanteessa perustavampikin luottamuskatkos. En kuitenkaan osaa uskoa kuvitelmiin »hiljaisen enemmistön vallankumouksesta» ja politiikan perusorganisaation muuttumisesta tykkäänään. Ehkä jo vuosikymmenen kuluttua kansalaiset ovat suuren murroksen jälkeisen sukupolven johtamina jälleen innolla mukana puolue-elämässä suunnaten sitä vuosituhannen vaihteen kansallisia ja kansainvälisiä ongelmia kohti. Yhteiskuntakehitys ei ainakaan lyhyellä aikavälillä seuraa kovin yksioikoista logiikkaa, ja hämmästyttävämpiäkin käyttäytymisen ja ilmapiirin muutoksia on toisen maailmansodan jälkeen nähty.

Ovatko viranomaisten ja muiden toimijoiden kannatusta osoittavat luvut sittenkään kovin alhaisia? Minusta tuollaiset 75 %:n kannatuslukemat näinä päivinä merkitsevät positiivisessa mielessä ainakin yhtä paljon kuin sanokaamme 90 %:n lukemat 1950-luvulla. Lähes täyttä kannatusta osoittavat tiedot avoimessa, pluralistisessa ja kilpailuun perustuvassa järjestelmässä herättäisivät epäilyksiä.

Politiikassa tapahtuu myös hyppäyksellisiä muutoksia, ja nimenomaan niitä on tapahtunut Suomen politiikassa. Tässä murrokselliseksi prosessiksi käsiteltyn uudelleenorientoitumisen perussyyt ovat yhteiskunnan nopeassa rakenteellisessa muutoksessa. 1980-luvulla politiikkaan osallistuvat paljolti toiset ihmiset tai ainakin asuinympäristönsä, työtilanteensa, sosiaalisten kontaktiensa sekä henkisten ja aineellisten resurssiensa puolesta toisenlaiset ihmiset kuin 25 vuotta aikaisemmin. Tässä rakenteellisesti uudenaikaisessa yhteiskunnassa myös ristiriitoja ja kilpailua aiheuttavat halkeamat ovat osittain muuttuneet vertikaal-

lisistä horisontaalisiksi. Vanha ideologinen ristiriitautuvuus ei ole merkityksetön, mutta sen päälle on rakentunut toinen, karkeasti kolmekerroksinen asetelma: elitti, 'insiders' ja 'outsiders'. Avainasemassa on keskimäinen ryhmä, taloudellisesti ja sosiaalisesti turvatut, kansalaispätevyyttä tuntevat, yhteiskunnallisesti aktiivit. He puolustavat asemaansa kumpaankin suuntaan. Juuri heidän eliittiin suuntautuvia toimintojaan ovat uuden kansalaiskulttuurin ilmentymät, heidän reaktionsa ovat monta kertaa työläästi ennustettavia ja siis eliitin kannalta hankalasti ohjaittavia, ja heidän käyttäytymisensä on yllimenokaudeksi katsomassani tilanteessa poliittisen järjestelmän labiiliutta lisäävää. (vrt Field ja Higley 1980, 30—1)

L Ä H T E E T

- Almond, Gabriel A.: The Intellectual History of the Civic Culture Concept, teoksessa Almond, Gabriel A. ja Verba, Sidney (eds): *The Civic Culture Revisited*, Little, Brown & Co., Boston 1980.
- Almond, Gabriel A.: Verba, Sidney: *The Civic Culture*, Princeton University Press, Princeton 1968.
- Elkins, David J.: Simeon, Richard E. B.: A Cause in Search of Its Effect, or What Does Political Culture Explain, *Comparative Politics* 11 (1979): 2, 127—45.
- Field, Lowell G.; Higley, John.: *Elitism*, Routledge & Kegan Paul, London 1980.
- Hermanson, Robert: *Anteckningar i Finlands grundlagar*, Helsingfors 1890.
- Jussila, Osmo: *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808—1863*, Historiallisia tutkimuksia LXXVII, Helsinki 1969.
- Jyränki, Antero: *Presidentti*. Tutkimus valtionpäämiehen asemasta Suomessa v. 1919—1976, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 123, Vammala 1978.
- Kianto, Ilmari: *Punainen viiva* (17. p.), Otava, Helsinki 1960.
- Klinge, Matti: *Kansalaismielen synty*, väitöskirja Helsingin Yliopisto, Helsinki 1967.
- Nevanlinna, Ernst: *Virkamiesolomme*. Millaiset ne ovat ja millaiset niiden pitäisi olla. Suomalainen Kustannusosakeyhtiö Kansa, Helsinki 1907.
- Nousiainen, Jaakko: *Suomen poliittinen järjestelmä*, (5. p.), Werner Söderström Oy: Juva 1980.
- Pesonen, Pertti; Sänkiäho, Risto: *Kansalaiset ja kansanvalta*, Werner Söderström Oy: Juva 1979.
- Sänkiäho, Risto: Kansalaisten osallistuminen poliittiseen järjestelmään, *Kunnallisteollinen aikakauskirja* 10 (1982): 4, 412—29.
- Teljo, Jussi: Valtionpäämiehen asema Suomessa, *Suomalainen Suomi* (1937), 343—56.
- Topelius, Zacharias: *Boken om Vårt Land*, G. W. Edlundsförlag, Helsingfors 1875.